d{kk&f

ikB 1 jkek;.ke&f

ikB 2 jkek;.ke&„

ikB 3 jkek;.ke&…

1

jkek;.ke~&f

रामायणं संस्कृतभाषायां लिखितं प्राचीनकालस्य एकं महाकाव्यम् अस्ति। रामायणे रावणेन सीतायाः हरणे सति रामेण वनवासिनाम् आदिवासिनां च सेनायाः सहायतया स्वप्रियतमायाः सीतायाः रक्षणं कृत्वा पुनरानयनस्य कथा अस्ति।

mís';kfu

इमं पाठं पठित्वा भवन्तः शक्ष्यन्ति :

- प्रदत्तानां श्लोकानां शुद्धोच्चारणं कर्तुम्य ;
- रामायणस्य कथां ज्ञापयितुम्य ;
- रामस्य धार्मिकगुणांश्चावगन्तुम् ।

1-1 eyjkek;.kL; laf{kIrk dFkk

दशरथः अयोध्यायाः राजा आसीत्। तस्य तिस्रः पत्न्यः चत्वारः पुत्राश्चासन् ते च रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नाः। रामः एकः आदर्शपुत्रः उत्तमपुत्रश्चासीत्, यः स्वभ्रातृभिः सह एव वर्धितः। यदा सः युवा जातः तदा तस्य सीता, या सन्निकटस्थस्य राज्यस्य राजकुमारी आसीत् तया सह विवाहः सम्पन्नः। भरतस्य मातुः नाम

कैकेयी आसीत्। कैकेयी रामस्य राज्याभिषेकसमये रामस्य विरोधं कृतवती दशरथेन च तस्यै प्रदत्तानां वचनानां रूपे रामाय चतुर्दशवर्षाणां वनवासः तस्य च स्थाने स्वपुत्रस्य भरतस्य राज्याभिषेकस्य याचनां कृतवती।

एतेन सर्वेण दुःखितस्य राज्ञः दशरथस्य पार्श्वे नासीदन्यो मार्गः अतः सः रामं वनगमनाय सज्जीकृतवान्। रामेण सह सीतालक्ष्मणावपि वनं प्रस्थितवन्तौ। यदा ते वनं प्राप्तवन्तः तदा तत्र रावणस्य भगिनी शूर्पणखा रामे मुग्धा (मोहिता) जाता। यदा सा सीतां हन्तुं प्रयतते स्म तदा लक्ष्मणः स्वप्रहारेण तां विकृतवान्। यद्यपि तत्र खरस्तथा तस्य सेनायाः रामस्य हस्तेन पराजयोऽभवत् तथापि सेनायाः एकमात्रसैनिकः यः युद्धे नैव हतः जीवितोऽऽसीत्। सः एकाकी एव सैनिकः लङ्कां प्रति पलायितः शूर्पणखायाः भ्रात्रे रावणाय च रामात् प्रतिशोधस्य निवेदनम् अकरोत्। रावणः सीतायाः विषये पूर्वतः एव जानाति स्म अतः सः तस्याः अपहरणस्य निश्चयं कृतवान्। स्वस्य चतुरतया मायाबलेन च सः रामं लक्ष्मणं च सीतातः दूरं कर्तुं साफल्यं प्राप्तवान् सीतायाश्च हरणं कृत्वा तां लङ्काम् आनीतवान्।

रामलक्ष्मणौ सीतां बहुदूरं यावदन्वेषितवन्तौ परन्तु तौ सीतायाः अन्वेषणे असमर्थौ अभवताम्। अन्तिमे तौ वानरसमूहस्य समीपम् आगतवन्तौ तेभ्यश्च सहायतार्थं निवेदितवन्तौ। तेषु पराक्रमिवानरेषु हनुमान् नामकः वानरः रामस्य परमभक्तो जातः। वानराः सीतायाः अन्वेषणाय निर्गताः ते च ज्ञातवन्तः यत् सीता लङ्कां नीता अस्ति। हनुमान् लङ्कां गत्वा सीता लङ्कायामेव अस्तीति निश्चितवान्। सा तत्र रावणस्य अशोकवाटिकायां बद्धा आसीत् । हनुमान् तत्र सीतामिलत् सीतां च रामस्य विषये सूचितवान् तां च रक्षयितुं पुनरागमनस्य वचनं दत्तवान्। मुख्यभूमौ पुनरागमनात् पूर्वं हनुमान् तत्र लङ्काम् अदहत्।

रामलक्ष्मणाभ्यां वानरसेनया च भारतस्य लङ्कायाश्च मध्ये एकः सेतुः निर्मितः। तदनन्तरं ते लङ्कां गताः यत्र द्वयोर्विशालसेनयोर्मध्ये युद्धम् अभवत्। अन्तिमे रामः रावणं हत्वा सीतां रावणस्य बन्धनादमोचयत्। तदनन्तरं ते पुनः अयोध्यां प्रत्यागताः यत्र भरतः रामाय राज्यं समर्पितवान्।

रामायणे २४००० श्लोकाः सन्ति। सम्पूर्णस्य रामायणस्य अवगमने अत्यधिकः कालः अपेक्षितो भवति, तथापि रामायणस्य प्रमुखघटनाः अस्मिन् स्तरे शतश्लोकैः (१००) अवबोधिताः यस्य संक्षेपे सम्पूर्ण रामायणम् अस्ति।

अस्मिन् पाठे अग्रिमपंचपाठेषु च प्रतिपाठं २० श्लोकाः प्रदत्ताः सन्ति।–

1- 'yksd 1 & 20

मुनिनारदः महर्षेः वाल्मीकेः समीपमागच्छति–

riLLokè;k;fujr riLoh okfXonka ojeA
ukjna ifjiçPN okYehfdeZfuiq³xoeAA1-1-1AA

नारदमुनिः यः तपस्यायां स्वाध्याये च अर्थात् वेदपाठे वक्तृषु च श्रेष्ठोऽस्ति तं वाल्मीकिः अपृच्छत् ।

dkUofLeUlkEçra yksd xq.kokUd'p oh;Zoku~A
èkeZK'p d`rK% lR;okD;ks n<or%AA1-1-2AA

pkfj=s.k p dks ;qäLloZHkwrs"kq dks fgr%A
fo}kUd% dLleFkZ'p d'pSdfç;n'ku%AA1-1-3AA

vkReokUdk ftrØkèkk |frekUdk·uI;d%A
dL; fcH;fr nok'p tkrjk"kL; I;xAA1-1-4AA

हे नारद मुने! अस्मिन् संसारे सर्वातिशायी गुणवान्, बलवान्, धर्मस्य ज्ञाता, कृतज्ञः, सत्यपालकः, दृढनिश्चयवान्, उत्तमचरित्रवान्, हितैषी, विद्वान्, कस्यापि कार्यस्य करणे समर्थः, दर्शनीयः, धैर्यवान्, अक्रोधवान्, तेजस्वी, ईर्ष्यां च दूरे स्थापयिता, युद्धे क्रुद्धे सति देवानपि यः भयभीतं करोति तादृशः जनः कोऽस्ति?

,rfnPNkE;g Jkr iji dkrgyi fg eA
eg"kl Ro leFkk·fl Kkrjeofoèk ujeAA1-1-5AA

हे मुनिवर! एतादृशं पुरुषं ज्ञातुं मम प्रबला इच्छा अस्ति एतादृशं च पुरुषं भवान् ज्ञातुं ज्ञापयितुं च समर्थोऽपि अस्ति।

JRok prfR=jykdKk okYehduk jnk op%A
J;rkfefr pkeU=; çâ"Vk okD;ecohrAA1-1-6AA

वाल्मीकेः मुखाद् इमानि वचांसि श्रुत्वा त्रयो लोकस्य ज्ञाता देवर्षिनारदः अतीवप्रसन्नोऽभवत् अवदच्च।

cgok nyHkk'pio ;s Ro;k dhfrrk x.kk%A
eu o{;kE;g c)ok r;ä'J;rkUuj%AA1-1-7AA

हे मुनिश्रेष्ठ वाल्मीके! येषां गुणानां विषये भवान् ज्ञापयति एते गुणाः एकत्र अतीव दुर्लभाः सन्ति परन्तु अहं ममावगत्यनुसारम् एतादृशैः गुणैर्युतं पुरुषं भवन्तं ज्ञापयामि, अस्मिन् विषये श्रूयताम् ....।

jke k ; .k e&f

d{kk & 1

fVI i .kh

b{okdo'kçHkok jke k uke tu'Jr%A
fu ; rkRek egkoh ; k |frekU/k`freku o'khAA1-1-8AA

इक्ष्वाकुवंशोत्पन्नं भगवन्तं महाराजश्रीरामं वयं जानीमः। श्रीरामो नियतस्वभावः, बलवान्, तेजस्वी, आनन्दमयश्च सर्वेषां गुणानां स्वामी अस्ति।

cf) ekUuhfrekUokXeh Jheku 'k=fucg.k%A
fo i yk I k egkckg% dEcqxhok egkgu%AA1-1-9AA

egkjLdk eg"okI k x<t=jfjUne%A
vk t kuckgL I f'kjkL I yykVL I foØe%AA1-1-10AA

सर्वज्ञाता (सर्वज्ञः) मर्यादावान्, मृदुभाषी, सज्जनः, शत्रुविनाशकः, वृषस्कन्धः, महाबाहुः, यस्य ग्रीवायां शंखमिव तिस्रः रेखाः सन्ति, यस्य हनुः ज्येष्ठमस्ति, व्यूढोरस्कः विशालधनुर्धारी चास्ति, तस्य ग्रीवायाः अस्थीनि मांसलानि सन्ति, सः आजानुबाहुश्चास्ति। तेषां शिरः मस्तिष्कं च शोभनीयम् अस्ति यश्च महापराक्रमी वर्तते।

I eL I efoHkäk³xfLLuXèko.k% çrkiokuA
ihuo{kk fo'kkyk{kk y{ehoku 'kHky{k.k%AA 1-1-11AA

तेषां समस्तानि अङ्गानि न तु कनिष्ठानि न च ज्येष्ठानि सन्ति अर्थात् यथावदेव सन्ति। तेषां शरीरस्य वर्णो बहुधवलो विद्यते। ते प्रतापिनः तेजस्विनश्च सन्ति। तेषां नेत्रे विशाले स्तः वक्षःस्थलं च मांसलम् अस्ति। तेषां सर्वाण्यपि अङ्गप्रत्यङ्गानि सुन्दराणि शुभलक्षणैश्च युक्तानि सन्ति।

èkeKLlR;lUèk'p çtkuk p fgr jr%A
;'kLoh Kku lEiUu''kfpo';Llekfèkeku%A1-1-12AA

ते शरणागतस्य रक्षां कुर्वन्ति ते धर्मज्ञाः, दृढप्रतिज्ञाः प्रजायाः हितैषिनश्च सन्ति। स्वाश्रितानां रक्षणे ते लब्धकीर्त्तयः, सर्वज्ञाश्च सन्ति। उपासकानाम् अधीने सन्ति अर्थात् भक्त्यां तेषां मनः जेतुं शक्यते। सर्वदैव च निजतत्त्वस्य चिन्तनं मननं च कुर्वन्ति।

çtkifr le'Jheku èkkrk fjiqfu"knu%A
jf{krk thoykdL; èkeL; ifjjf{krkAA1-1-13AA

jf{krk LoL; èkeL; Lotul; p jf{krkA
ononk³xrÙoKk èkuqon p fuf"Br%AA1-1-14AA

ते ब्रह्मणः (प्रजापतिनः) समानं प्रजायाः रक्षकाः सन्ति। सर्वेषां पालकाः शोभावन्तश्च सन्ति। शत्रूणां विनाशकाः विद्यन्ते, धर्मद्रोहिणः तेषां शत्रवः सन्ति। ते धर्मप्रवर्तकाः उपदेशकाश्च सन्ति, विदुषां रक्षकाः अपि सन्ति। ते वेदज्ञाः धनुर्विद्यायां च पारङ्गताः अपि विद्यन्ते।

lo'kkL=kFkrÙoKLLefrekUçfrHkkuokuA
loykdfç;LlkèkqjnhukRek fop{k.k%AA1-1-15AA

ते शास्त्रज्ञाः सन्ति, तेषां स्मृतिः अत्युत्तमा अस्ति। प्रतिभावन्तः विद्यन्ते, सर्वप्रियाः

परमसज्जनाः प्रपञ्चप्रदर्शनेन च दूराः सन्ति। ते धीरललिताः गभीराः लौकिकालौकिक्रियासु च पारङ्गताः विद्यन्ते।

lonkfHkxrLlfnHkLleæ bo flUèkqfHk%A
vk;Llole'pko lnSdfç;n'ku%AA1-1-16AA

यथा सर्वासामपि नदीनां गतिः सागरं यावद् भवति तथैव सज्जनानां गतिः श्रीरामं यावद् भवति ते सर्वानपि समदृष्ट्या (समभावेन) पश्यन्ति सदैव च प्रियदर्शनाः सन्ति।

l p lox.kksisr% dkS'kY;kuUnoèku%A
leæ bo xkEHkh;Zs èkS;Z.k fgeokfuoAA1-1-17AA

fo".kquk ln'kks oh;Zs lkseofRç;n'ku%A
dkykfXuln'k% Øksèks {ke;k i`fFkohle%AA1-1-18AA

श्रीरामः सर्वगुणान् धृत्वा मातुः कौशल्यायाः आनन्दवर्धकोऽस्ति। सागर इव गभीरः अस्ति, हिमालयम् इव अटलधैर्यवान् अस्ति, विष्णु इव पराक्रमी अस्ति, चन्द्रमाः इव प्रियदर्शनयुतोऽस्ति, कालाग्निः इव क्रोधवान् अस्ति तथा च क्षमायां पृथिवी इवास्ति।

èkunnu leLR;kxs lR;s èkeZ bokij%A
reso xq.klEiUua jkea lR;ijkØeeAA1-1-19AA

कुबेर इव दानदाता अस्ति, सत्यभाषणे एकधर्म इवास्ति। एतादृशैः सर्वैः गुणैर्युतः भगवान् श्रीरामः सत्यपराक्रमी अस्ति।

T;"B J"Bx.k;|ä fç;| n'kjFkL|reA
çd'rhuk fgr';|ä çdfrfç;dkE;;kAA1-1-20AA

एतादृशैः श्रेष्ठैः गुणैर्युतं प्रजाहितैषिनं श्रीरामचन्द्रं प्रजायाः हितं ध्यायन् महाराजदशरथः प्रेमपूर्वकं युवराजपदं दातुमैच्छत्।

ikBkxrk% ç'uk% 1-1

I. रिक्तस्थानानि पूरयत।

1. अयोध्यायां नृपस्य .... शासनम् आसीत्।
2. .... सीतायाः हरणं कृत्वा तां रामाद् दूरमनयत्।
3. वानरेषु .... भगवतः श्रीरामस्य परमभक्तो आसीत्।
4. अयोध्यायाः साम्राज्यं .... श्रीरामं प्रत्यर्पयत्।

HkoUr% fd| f'kf{kroUr%

रामः यः अयोध्यायाः युवराजः आसीत् सः स्वभ्रात्रा लक्ष्मणेन पत्न्या सीतया च सह वनम् अगच्छत्। तस्य मात्रा कैकेय्या वररूपे दशरथेन रामस्य कृते १४ वर्षाणां वनवासम् अयाचत्। वने रावणः सीताम् अपहृतवान्। रामः वनवासिनाम् एकां सेनां निर्माति लङ्कायां च आक्रमणं कृत्वा रावणं च हत्वा सीतां पुनरानयति। अस्मिन् पाठे च भवन्तः रामस्य विशेषतानां विषये ज्ञातवन्तः।

ikBkUrk% ç'uk%

1. रामायणस्य कथा संक्षेपेण लिखत।
2. रामायणस्य कथया का शिक्षा प्राप्यते।
3. रामायणे रामस्य केषां विशेषतानाम् उल्लेखः प्राप्यते।

jkek;.ke&f

d{kk & 1

fVIi.kh

mÙkjekyk

1-1 I. 1. दशरथः

2. रावणः

3. हनमान्

4. भरतः